

POLITIKA OSOBNÝCH ÚDAJOV

Transparentnosť, zúčtovateľnosť
a legitimita v digitálnej ére

Erik Láštic a kol.

Filozofická fakulta UK

Email: erik.lastic@uniba.sk

Výskumná správa

APVV-16-0389

Bratislava, 2021

OBSAH

ZHRNUTIE	1
ÚVOD	2
METODOLÓGIA	4
VÝSKUM	5
POLICY ODPORÚČANIA	7
ZDROJE	9

ZHRNUTIE

V ére zvyšujúcej sa rýchlosti výmeny informácií medzi rozličnými skupinami aktérov a inštitúcií v rámci spoločností a ekonomík sa stali osobné údaje cennou komoditou. V projekte *Politika osobných údajov* (PODATA) sme vychádzali z teoretického konceptu spoločností sledovania (surveillance societies), ktorých inherentnou súčasťou je pozornosť, ktorá je venovaná osobným údajom.

V projekte sme skúmali spôsoby, akými sú osobné dáta zhromažďované s úmyslom ovplyvňovať, riadiť, oprávňovať alebo kontrolovať ľudí. Analyzovali sme ako, kým a za akým účelom boli mechanizmy zhromažďovania osobných údajov zavedené, implementované a komunikované (*transparentnosť*); identifikovali a hodnotili sme mechanizmy dostupné na ich kontrolu a dohľad (*zúčtovateľnosť*); a skúmali, akým spôsobom sú tieto mechanizmy uznávané a akceptované ľuďmi (*legitimita*).

ÚVOD

Na začiatku roku 2013 úplne neznámy, na jeho konci označený za najvplyvnejšieho globálneho mysliteľa v rebríčku prestížneho Foreign Policy a osobnosť roku v ankete britského The Guardian. Edward Snowden, ktorý pracoval ako dodávateľ pre americkú Národnú bezpečnostnú agentúru (NSA), poukázal na to akým spôsobom a v akom rozsahu vlády v USA, Kanade a krajinách EÚ zhromažďujú osobné údaje o svojich obyvateľoch a firmách. Snowdenove odhalenia ukázali mimo iného ako súkromné spoločnosti ako Verizon, AT&T, Google a Facebook spolupracujú s bezpečnostnými službami a sprístupňujú im osobné dáta o svojich používateľoch. V sieti tajných služieb neskončila iba komunikácia osôb podozrivých z terorizmu, ale aj e-mailly, chaty a konverzácie desiatok miliónov používateľov internetových prehliadačov, e-mailových služieb, či Skype všade na svete.

Zber a zhromažďovanie osobných údajov, ktorého cieľom je regulovanie a riadenie správanía (Gilliom a Monahan 2013) sa stali každodennou súčasťou verejného, pracovného aj súkromného života.

Desiatky investigatívnych článkov, ktoré na základe Snowdenových informácií uverejnili prestížne denníky po celom svete, vyvolali paralely s dystopickým svetom Orwellovho 1984, v ktorom bolo sledovanie (ang. *surveillance*) používané ako nástroj totálnej kontroly zo strany totalitného štátu. Snowdenove odhalenia a ich závažnosť sami o sebe ukázali potrebu analyzovať politiku osobných údajov, a jej vplyv na demokratické spoločnosti.

V projekte PODATA sme skúmali tento vplyv prostredníctvom analýzy toho ako, kým a za akým účelom boli mechanizmy na zber a zhromažďovanie osobných údajov zavedené, implementované a komunikované (*transparentnosť*), do akej miery bolo toto zhromažďovanie predmetom kontroly a dohľadu (*zúčtovateľnosť*) a napokon akým spôsobom je uznávané a akceptované na úrovni spoločnosti (legitimita).

METODOLÓGIA

V rámci projektu boli využité kvalitatívne a kvantitatívne metódy. Uplatnili sme stratégiu samostatných hĺbkových prípadových štúdií, v ktorých sme pracovali s primárnymi a sekundárnymi zdrojmi. Išlo najmä o analýzu primárnych zdrojov (napr. legislatíva, dôvodové správy, výročné správy, prepisy rokovaní zastupiteľských zborov, dopadové štúdie), interpretáciu sekundárnych zdrojov a štruktúrované a polo-štruktúrované rozhovory a fokusové skupiny.

„Teoreticky o mne môžu vedieť všetko. [...] Ak by sa zišli odborníci z rôznych oblastí, môžu povedať, že ten chlap je taký, zhruba takto starý, toto má rád, pretože navštevuje tieto a tieto stránky a má takúto sexuálnu orientáciu.“
Václav, FG6

V rámci skúmania uznávania a akceptovanosti mechanizmov sledovania bol využitý reprezentatívny prieskum verejnej mienky, ktorého výsledky boli analyzované prostredníctvom deskriptívnej štatistiky a lineárnej regresie.

VÝSKUM

Prvým výsledkom projektu je zhromaždenie empirickej evidencie o praktikách sledovania v rôznych kontextoch a na rôznych úrovniach v kontexte Slovenskej republiky.

Druhým výsledkom projektu je analýza vzťahu medzi mechanizmami sledovania a demokratickým vládnutím prostredníctvom skúmania transparentnosti, zúčtovateľnosti a legitimity. Napr. skúmanie príležitostí, ktoré zavádzanie mechanizmov zberu osobných údajov prináša pre obyvateľov, ktorí môžu sledovať činnosť štátu. Výskum v tejto oblasti tiež ukázal limity demokratického vládnutia ovplyvňované koalíčno-opozičnou logikou, v ktorej demokratickí politickí aktéri uprednostňujú dôveru voči vláde pred dôsledným skúmaním predložených návrhov zavádzajúcich mechanizmy sledovania, prenechajúc priestor pre obhajobu práv a slobôd nacionalistickým aktérom a extrémnej pravici.

„[Keď] nebudem robiť žiadne výtržnosti alebo trestnú činnosť, ani sa nad niečím takým zamýšľať, tak ma nemá čo trápiť, že ma niekde nejaká kamera nahráva – tak nech nahráva. Ale koľkokrát tú kameru ani nevidím. Teda, keď ju vidím, tak možno si poviem – no dobre, tak tam je kamera, tak sa otočím. Ale nie len kvôli tomu, že mám nejaký nekalý účel, ale načo ma má vidieť hocikto hocikde.“ Anka, FG4

Tretím výsledkom projektu je testovanie existujúcich teórií vo vzťahu k dedičstvám nedemokratickeho (komunistického) sledovania (tzv. autokratické sledovanie a spoločenskej kontroly) a ich vplyv na mechanizmy sledovania a postoje obyvateľstva.

Štvrtým výsledkom projektu je príspevok k teoretickej a konceptuálnej diskusii v rámci štúdií sledovania. V rámci empirického skúmania hybridného občianskeho aktivizmu, ktorý sa odohráva v digitálnom prostredí sme priniesli novú konceptualizáciu vychádzajú z trollingu, digitálneho vigilantizmu a občianskeho žurnalizmu.

V rámci skúmania postojov obyvateľov k súkromiu sme identifikovali štyri priestory súkromia a tri prístupy jednotlivcov k súkromiu. Kľúčovým prínosom do teoretickej diskusie dopadov mechanizmov zberu osobných údajov na súkromie je poznatok, že na úrovni jednotlivcov neexistuje jednotná definícia súkromia. Namiesto nej je súkromie na individuálnej úrovni kombináciou kontextuálnych noriem pôsobiacich v rôznych prostrediach a celkovým postojom jednotlivca k súkromiu.

POLICY ODPORÚČANIA

V kontexte čiastkových a záverečných zistení projektu sme identifikovali niekoľko oblastí, ktoré sa priamo dotýkajú tvorby, prijímania a implementácie verejných politík v oblasti osobných údajov.

1. Navrhujeme nastavenie transparentných procesov zavádzania nových mechanizmov sledovania orgánmi verejnej moci na národnej a lokálnej úrovni (napr. v podobe povinnej doložky vplyvov), ale i u súkromných aktérov (napr. zavádzanie kamerových systémov na verejných priestranstvách).
2. V súčasnej legislatíve absentujú explicitné mechanizmy kontroly už zavedených mechanizmov sledovania. Aj v rámci výskumu sme identifikovali rozširovanie pôvodného účelu mechanizmu sledovania, rozširovanie prístupu tretích subjektov k zhromaždeným dátam, či rozširovania funkcionality pôvodných mechanizmov (tzv. function creep).
3. Už existujúce legislatívne mechanizmy na kontrolu politiky osobných údajov/ jej aspektov sú vytvorené iba na formálne (nevytvorenie komisie nad používaním informačno-technických prostriedkov orgánmi výkonnej moci v NRSR) alebo dlhodobó znefunkčnené neobsadením riadiacich pozícií (Úrad pre ochranu osobných údajov).
4. Zohľadnenie hybridného charakteru fungovania vigilantných skupín, ktoré spochybňujú legitímny monopol štátu na násilie v off-line a online prostredí pri príprave strategických dokumentov štátu.

5. Je potrebné prehodnotiť existujúci prístup v oblasti úpravy a stíhania trestných činov dotýkajúcich sa prejavu, ktorý musí zohľadniť paradigmatickú zmenu, ktoré priniesli digitálne médiá a sociálne siete.

6. V rámci právnej regulácie práva na súkromie a ochrany osobných údajov na úrovni EÚ a národnej legislatívy je potrebné diferencované nazeranie na ochranu súkromia, ktoré zohľadňuje priestory súkromia a odlišné očakávania súkromia zo strany jednotlivcov.

ZDROJE

1. Vicenová, Radka (2020). The role of digital media in the strategies of far-right vigilante groups in Slovakia, *Global Crime*, 21:3-4, 242-261, DOI: 10.1080/17440572.2019.1709171
2. Kovanič, Martin- Spáč, Samuel (2021). Conceptions of Privacy in the Digital Era: Perceptions of Slovak Citizens. *Surveillance & Society*. v tlači
3. Kovanič, Martin (2020). Individual Experiences of Surveillance: Attitudes Towards Camera Surveillance in Slovakia. *Czech Sociological Review* 2020, 56(3): 343-361 | DOI: 10.13060/csr.2020.021
4. Vicenová, Radka- Trottier, Daniel. (2020). The first combat meme brigade of the Slovak internet”: hybridization of civic engagement through digital media trolling, *The Communication Review*, 23:2, 145-171, DOI: 10.1080/10714421.2020.1797435
5. Láštic, Erik a Kovanič, Martin, editori. Neustále pod dohľadom? Politika osobných údajov na Slovensku. Univerzita Komenského, 2021, ISBN 978-80-223-5288-8, 10,28 AH, dostupné aj elektronicky na <https://www.politologiauk.sk/s/podatakniha.pdf>